

Dr Przemysław Krzywoszyński
Katedra Doktryn Polityczno-Prawnych i Filozofii
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ul. Św. Marcin 90
61-712 Poznań

Załącznik nr 2

AUTOREFERAT

PRZEDSTAWIAJĄCY OPIS DOROBKU I OSIĄGNIĘĆ NAUKOWYCH

1. Imię i nazwisko:

Przemysław Krzywoszyński

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe z podaniem nazwy, miejsca i roku uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej:

– magister w zakresie prawa, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Prawa i Administracji, 1997, (*Koncepcja polityczna Henryka Rzewuskiego*);

– doktor nauk prawnych, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Prawa i Administracji, 2002, tytuł rozprawy doktorskiej *Stanisław Orzechowski jako ideolog demokracji szlacheckiej*;

– magister muzykologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Historyczny, 2010. (tytuł pracy: *Grand opéra w twórczości Gaetana Donizettiego*, studia ukończone z wyróżnieniem);

– ukończone studia doktoranckie z zakresu muzykologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Historyczny, (przygotowywana rozprawa doktorska *Znaczenie twórczości Giovanniego Simona Mayra i Vincenzo Belliniego dla ukształtowania włoskiej opery wczesnoromantycznej*, otwarcie przewodu w 2012 roku).

3. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Doktryn Polityczno-Prawnych i Filozofii, zatrudnienie na stanowisku adiunkta od 2002 roku.

4. Wskazanie osiągnięcia wynikające z art. 16 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 poz. 882):

a) tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego,

Referendum ogólnokrajowe w Europie: teorie, praktyki, analogie

b) (autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa),

Krzywoszyński Przemysław, monografia *Referendum ogólnokrajowe w Europie: teorie, praktyki, analogie*, 2017, Wydawnictwo Kontekst, ISBN978-83-65275-39-4, ss. 312.

c) omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Celem mojej rozprawy habilitacyjnej jest kompleksowa prezentacja problematyki związanej z instytucją referendum ogólnokrajowego w Europie oraz systematyczna analiza zarówno zagadnień teoretycznych związanych z tą instytucją, jak i kwestii odnoszących się do zróżnicowanych form praktyki referendalnej. W dobie kryzysu demokracji na Starym Kontynencie, w szczególności w kontekście wydarzeń historii najnowszej, warto podjąć pogłębioną i dokładną refleksję nad fundamentami demokracji bezpośredniej wraz z jej formą podstawową, za jaką jest uznawane właśnie referendum. Nie bez powodu mówi się zarówno o kryzysie demokracji – czy wręcz o epoce post-demokratycznej – jak i o kryzysie referendum. W takich sytuacjach krytycznych warto zawsze wracać do ich źródeł i podejmować wysiłek ustalenia przyczyn zasadniczych błędów. Stąd w niniejszej monografii przedstawiono analizy procedur referendalnych w kontekście historycznym oraz teoretycznym w Europie od jej starożytnych początków (demokracji ateńskiej) do współczesnych przykładów (Brexit w 2016 roku). Dla pełniejszej analizy odwołano się do praktyk referendalnych oraz refleksji polityczno-prawnej spoza Europy. Z tego samego powodu – mimo, iż tematem książki jest, jak wskazuje jej tytuł, referendum ogólnokrajowe – podjęto jednak w niej wybrane zagadnienia dotyczące referendum lokalnych, plebiscytów oraz niektórych innych instytucji demokracji bezpośredniej. W związku z tak szerokim zakresem problematyki w naturalny sposób ograniczono się do omówienia tych najistotniejszych zagadnień, które są niezbędne w uzasadnieniu podstawowych tez niniejszej rozprawy.

Praca jest wynikiem moich wieloletnich badań nad referendum, lecz zawiera w zdecydowanej większości niepublikowane dotąd rezultaty i jest zwieńczeniem pracy badawczej jako, że zawiera zarówno opis wypracowanych modeli teoretycznych, jak i ich zastosowania do systematyzacji refleksji metareferendalnej oraz nowej interpretacji szerokiego kontekstu historycznego oraz współczesnych debat nad głównymi zagadnieniami z zakresu teorii demokracji bezpośredniej.

Niniejsza praca wpisuje się w dwa niezwykle ważne – i wciąż aktualne – postulaty Kazimierza Ajdukiewicza, wielkiego polskiego logika i filozofa. Pierwszy z nich dotyczy potrzeby systematycznego rozwijania metodologii nauk humanistycznych w taki sposób, by samoświadomość metodologiczna tych dyscyplin była porównywalna z refleksją towarzyszącą naukom formalnym i przyrodniczym (matematycznemu przyrodoznawstwu). Drugi postulat został sformułowany przez Ajdukiewicza i był przez niego konsekwentnie realizowany w formie programu metodologii rozumiejącej – czyli takiej refleksji metodologicznej, która miałaby pozostawać w możliwie najściślejszym związku z praktyką badawczą i usiłować rozstrzygnąć, dlaczego pewne procedury (w danej dyscyplinie naukowej) są oceniane jako trafne, natomiast innym odmawia się takiego miana. Należy w tym miejscu zdecydowanie podkreślić, że wszystkie analizy zawarte w niniejszej pracy – włącznie z tymi, które charakteryzują się najwyższym stopniem ogólności ze względu na wykorzystanie metod formalnych i, w szczególności, logiki erotetycznej (w tym konkretnych rozwiązań w określonych systemach z zakresu logicznej teorii pytań) – pozostają w bezpośrednim związku z praktykami realizowanymi w obrębie różnorodnych procedur referendalnych i dotyczą całego szeregu przykładów pytań sformułowanych w konkretnych głosowaniach. Warto przy tym również położyć równie silny nacisk na okoliczność, iż – podobnie, jak w przypadku większości prekursorskich prób usystematyzowania fundamentalnych zagadnień z zakresu nauk humanistycznych – także w odniesieniu do problematyki związanej z instytucją referendum wypada stwierdzić, że choć – z natury rzeczy – jest to dziedzina z trudem poddająca się pełnemu i klarownemu ujęciu teoretycznemu, to jednak należy podejmować wysiłek wypracowania takich właśnie koncepcji.

Wśród metod stosowanych w rozprawie należy wymienić analizę erotetyczną, opartą na współczesnej logice pytań. Ta analiza jest niezwykle ważna ze względu na zagadnienia struktury i interpretacji pytań referendalnych, lecz również w szerszym kontekście – z punktu widzenia refleksji nad instytucją referendum jako pewną formą dialogu między władzą (reprezentantami) a ludem jako suwerenem. Podejmując analizę pytań oraz odpowiedzi, oparto się – oczywiście – na pionierskich pracach Ajdukiewicza, jak również na oryginalnej i

gruntownie opracowanej przez Andrzeja Wiśniewskiego koncepcji logiki pytań, rozwijanej następnie m.in. przez Piotra Leśniewskiego.

Szczególne miejsce – zwłaszcza w części trzeciej niniejszej pracy – zajmuje metoda analogiczno-dialektyczna Enrique Dussela, nazywana również krótko *metodą analektyczną*. Miałaby ona umożliwić pewne rozwiązanie problemu polisemii, który stanowi źródło szeregu istotnych trudności w naukach humanistycznych. Metoda Dusselowska polega na uchwyceniu i dokładnym opisie podobieństw oraz różnic zachodzących między rozważanymi obiektami. Jednocześnie zakłada się, iż wspomnianym różnicom przysługuje w zakresie procedur heurystycznych prymat w stosunku do podobieństw stwierdzonych między owymi przedmiotami. Ze względu na perspektywy badawcze, które wiążą się z zastosowaniem tej metody wydaje się, iż można mówić nawet o kształtowaniu się pewnego paradygmatu badań w zakresie nauk humanistycznych, który w niniejszej pracy określa się mianem *paradygmatu analogicznego*. Należy przy tym zdecydowanie podkreślić, iż wspomniane podejście pozostaje właściwie zupełnie nieznane w polskiej literaturze naukowej. Ujęcie Dussela oraz Beuchota projekt analogii hermeneutycznej można traktować jako propozycje metodologiczne odgrywające rolę swoistego „złotego środka” wyznaczającego pewien kierunek badawczy pomiędzy skrajnościami reprezentowanymi przez dwa podejścia radykalne – czyli, z jednej strony, narracje jednoznaczne, unifikujące czy totalizujące (hiszp. *univocismo*) oraz, z drugiej – narracje wieloznaczne (hiszp. *equivocismo*), tak charakterystyczne dla myśli postmodernistycznej. Nie sposób zauważyć, iż rozważania oparte na pojęciu analogii – i w szczególności wykorzystujące metodę analektyczną – pozwalają na wypracowanie sposobów prowadzenia racjonalnego dialogu między podmiotami zajmującymi określone miejsca w zróżnicowanych strukturach społecznych. Stanowią teoretyczną podstawę uchwycenia i zrozumienia różnic między owymi podmiotami przy zachowaniu możliwie pełnego kontekstu, wielości (odmiennych) perspektyw oraz są warunkiem interkulturowego spotkania oraz przezwycięzania sytuacji konfliktowych. Podejście odwołujące się do pojęcia analogii ujawnia również pewne ukryte zagrożenia niektórych procedur realizowanych w strukturach społecznych. Wskazuje się m.in. na totalizujący charakter konsensusu. Właśnie na gruncie współczesnej myśli latynoamerykańskiej przypisuje się konsensusowi te wady, które pozwalają na traktowanie co najmniej tak nieufnie, jak wszelkie narracje unifikujące. Przypisuje się mu więc zupełnie inny status niż w aktualnych debatach europejskich. W odniesieniu zatem do kryzysu demokracji oraz instytucji referendum propozycje wypracowane poza Europą, w szczególności przez współczesnych myślicieli latynoamerykańskich – które, niestety, pozostają właściwie nieznane w Polsce – otwierają

niezwykle inspirujące perspektywy badawcze również w kontekście unikalnych doświadczeń polskich przemian ustrojowych ostatniego ćwierćwiecza.

Zasadniczym rezultatem analiz przeprowadzonych w niniejszej pracy jest dziesięć tez następujących. (1) Stwierdza się brak odpowiednio ogólnych (formalnych) stanowiących narzędzie merytorycznie trafnej, możliwie pełnej i w zadowalającym stopniu subtelnej dyskusji nad rolą, statusem i przyszłością referendum w Europie. (2) Pojęcie referendum jest pojęciem analogicznym i przestawiona oraz konsekwentnie stosowana w niniejszej pracy metoda analektyczna umożliwia uchwycenie i wskazanie fundamentalnych podobieństwa i różnic między różnorodnymi stanowiskami i opiniami zarówno na poziomie refleksji teoretycznej, jak i w kontekście zróżnicowanych projektów i realizowanych faktycznie praktyk referendalnych. (3) W kontekście zaproponowanej i rozwijanej systematycznie w niniejszej książce analizy metareferendalnej należy stwierdzić, że najbardziej pouczającego materiału dostarczają takie przypadki zastosowania instytucji referendum, w których bierze udział większość obywateli i głosowanie dotyczy pytań wyrażających kwestie kontrowersyjne z punktu widzenia stabilności struktury danego systemu demokratycznego, czyli referenda nietrywialne według terminologii wypracowanej w przedkładanej pracy. (4) Jeżeli referendum miałoby stanowić formę dialogu między władzą a ogółem obywateli (innymi słowy, ludem) i aby zapobiegało jednocześnie procesom przekształcania się instytucji demokratycznych w systemy dominacji, musi ono spełniać określone warunki. Zostały one sformułowane i scharakteryzowane w części trzeciej niniejszej pracy (czyli w części zatytułowanej *Analogie*). (5) Powrót do efektywnych zastosowań instytucji demokracji bezpośredniej i/lub do pełnej realizacji ludowładztwa jest możliwy jedynie poprzez nadanie referendum charakteru obligatoryjnego (zgodnie z definicją przyjętą w tej pracy). (6) W celu osiągnięcia celu sformułowanego w tezie poprzedniej, inicjatywa referendalna powinna należeć do ogółu obywateli zarówno w zakresie do takich kwestii, jak przedmiot referendum, sformułowanie pytania referendalnego (lub zestawu kilku takich pytań) oraz precyzyjne określenie scenariusza poprawnego przebiegu procedury referendalnej, jak i w odniesieniu do ustalenia właściwych sposobów wprowadzania skutków wiążących. (7) Trafne interpretacje sytuacji konfliktowych (znajdujące wyraz we wzajemnie sprzecznych opiniach) powinny uwzględniać sprzeciw w formie głosów NOTA (ang. *none of the above*). (8) System demokracji reprezentacyjnej (przedstawicielskiej) musi podlegać kontroli (przybierającą właśnie postać referendum, np. referendum-weto). (9) Z punktu widzenia roli, którą instytucja referendum miałaby odgrywać w strukturach społeczeństwa demokratycznego wydaje się, że optymalną strukturą pytania referendalnego jest – zgodnie z zaproponowanym w niniejszej

pracy podejściem – ogólna postać warunkowego pytania referendalnego. (10) W świetle analiz procedur referendalnych przedstawionych w niniejszej książce należy stwierdzić, iż instytucja referendum może zostać wykorzystana także w systemach totalitarnych, autorytarnych i innym niedemokratycznych systemach dominacji (w sensie Enrique Dussela) w celu zachowania i umocnienia władzy sprawowanej przez grupy i/lub jednostki uprzywilejowane w stosunku do pozostałych obywateli.

Niniejsza książka składa się z *Wprowadzenia* oraz trzech części głównych, które noszą tytuły następujące: (1) *Teorie*, (2) *Praktyki*, (3) *Analogie* oraz z podsumowania wraz z wnioskami końcowymi. Każda ze wspomnianych trzech części głównych składa się z kilku rozdziałów. Obszerny spis literatury został podzielony na trzy główne części: źródła/akty prawne, literatura oraz źródła internetowe i obejmuje pozycje w języku polskim, angielskim, francuskim oraz hiszpańskim. Ponadto książka zawiera streszczenia w języku angielskim, francuskim i hiszpańskim oraz indeks nazwisk.

Problematyka podejmowana w części pierwszej – zatytułowanej *Teorie* – dzieli się na dwa główne działy – zawarte w pierwszym rozdziale zagadnienia teoretyczne z zakresu myśli polityczno-prawnej oraz – zawartą w rozdziale drugim – problematykę z zakresu teorii pytań. Pierwszy podrozdział rozdziału pierwszego zawiera syntetyczne zestawienie definicji referendum ze współczesnej polsko-, francusko- i anglojęzycznej literatury przedmiotu. Następnie omówiono różnice oraz podobieństwa w charakterystyce instytucji referendum względem plebiscytu, w kontekście teoretycznym oraz historycznym. W kolejnym podrozdziale zaproponowano i opisano klasyfikacje typów referendum ze względu na następujące kryteria: zasięgu, konieczności przeprowadzenia, inicjatywy, skutków wiążących, czasu – momentu głosowania w stosunku do przedmiotu, który ma być uchwalony bądź zatwierdzony, przedmiotu oraz innych skutków, uwzględniających między innymi konsekwencje polityczne, jak np. cel, czy też okoliczności głosowania. Podrozdział czwarty zawiera omówienie statusu referendum w klasycznych modelach ustrojowych. W tym fragmencie rozdziału pierwszego przedstawiono analizę podstawowych modeli ustrojowych za pomocą diagramów takich, jak klasyczny kwadrat logiczny oraz odpowiednie trójkąty i heksagony logiczne. Warto w tym miejscu podkreślić, iż wspomniane ujęcie stanowi pierwszą próbę sformułowania systematycznej teorii opozycji logicznej związanej z analizą modeli ustrojowych, uwzględniającą kontekst teoretyczny oraz historyczny. Rozdział pierwszy kończy się opisem kwestii statusu instytucji referendum na podstawie szerokiego spektrum współczesnych (XX oraz XXI w.) konstytucji państw europejskich. Zaproponowana systematyzacja opiera się na podziale według kryterium ustrojowego na demokracje pół-

bezpośrednie, pół-przedstawicielskie oraz typu westminsterskiego wykorzystujące elementy koncepcji Francisa Hamona (1994) oraz Serge'a Zogga (1996). Rozdział drugi, zatytułowany *Zarys teorii pytań referendalnych*, został podzielony na dwa główne podrozdziały. Pierwszy z nich obejmuje wybrane zagadnienia z zakresu ogólnej teorii pytań, takich jak kolejno: struktura pytań, założenia pytań, klasyfikacje pytań (dzięki którym wyróżnia się podział referendów ze względu na typ zadanego pytania) oraz analizę odpowiedzi. Wymienione wyżej kwestie omówiono w zakresie niezbędnym do podjęcia analizy metareferendalnej. Podrozdział ten zawiera oryginalną propozycję zarysu teorii pytań referendalnych i jest to jedno z pierwszych, systematycznych opracowań owego – fundamentalnego w kontekście problematyki związanej z instytucją referendum – zagadnienia. Warto zaznaczyć, iż zastosowanie aparatu formalnego z zakresu logicznej teorii pytań – w szczególności koncepcji opracowanej przez Andrzeja Wiśniewskiego – zostało zilustrowane licznymi przykładami pytań formułowanych w ramach praktyki referendalnej, zaczerpniętymi zarówno z głosowań europejskich, jak i spoza Starego Kontynentu. Oczywiście, zaproponowane analizy stanowią naturalną podstawę teoretyczną dalszych badań w ramach ogólnej refleksji metareferendalnej.

Część druga – pod tytułem *Praktyki* – składa się ze wstępu oraz czterech rozdziałów, których kolejność odpowiada porządkowi chronologicznemu kształtowania się instytucji demokracji bezpośredniej. Ta część książki zawiera opis wybranych praktyk referendalnych w Europie traktowanych jako historycznie najważniejsze wzorce źródłowe odwoływania się do wyrażenia opinii przez ogół obywateli w głosowaniu. Wybór wspomnianych źródeł historycznych zawiera, z jednej strony, powszechnie uznane przykłady (takie, jak demokracja ateńska), z drugiej zaś – obejmuje również rozwiązania ustrojowe często pomijane, bądź omawiane – w kontekście rozważanym w niniejszej pracy – jedynie przez wąskie grono badaczy (np. demokracja szlachecka). W odniesieniu do pierwszej grupy praktyk, składających się na – mówiąc przerośnie – historyczne „korzenie” instytucji referendum, ograniczono się bądź do podania podstawowej charakterystyki, formułując przy tym jednak szereg uwag korygujących niektóre z ogólnie przyjętych opinii, bądź przedstawiono te aspekty owych praktyk, które zostaną wykorzystane w części trzeciej. Rozdział trzeci zawiera opis źródeł demokracji bezpośredniej – tak zwanych „demokracji historycznych”, kolejno: demokracji ateńskiej, instytucji republikańskiego Rzymu, średniowiecznych „demokracji plemiennych” (poszczególne formy rządów m.in. plemion germańskich oraz słowiańskich), rozwiązań ustrojowych średniowiecznych republik miejskich północnej Italii oraz najdłuższą i najbardziej rozbudowaną tradycję demokratyczną gmin helweckich. Wspólnym mianownikiem przytoczonych wyżej przykładów historycznych praktyk demokratycznych,

wskazującym jednocześnie na pewne istotne ich ograniczenie, stanowi okoliczność, iż są to małe, homogeniczne wspólnoty, odwołujące się w zakresie decyzji, co do organizacji życia społecznego bezpośrednio do zgromadzeń ogółu uprawnionych obywateli. W odróżnieniu od wymienionych wyżej demokracji historycznych, omówione w rozdziale czwartym formy demokracji bezpośredniej z epoki nowożytnej obejmują zdecydowanie szersze oraz bardziej zróżnicowane społeczności. Zasługują one na uwagę szczególną także ze względu na niezwykle istotną rolę, jaką odegrały w procesie kształtowania się demokracji powszechnej. Coraz więcej badaczy (w Polsce) przypisuje wyjątkowy status w tym procesie ustrojowi demokracji szlacheckiej, której oryginalne rozwiązania oraz instytucje zostały omówione w podrozdziale pierwszym. Wspomniana forma demokracji przykuwała uwagę także poza granicami Rzeczypospolitej i doczekała się krytyki już w XVI wieku ze strony Jeana Bodina, później pochwał od samego J.J. Rousseau i G.B. Mably'ego, dezaprobaty Monteskiusza i Woltera i wreszcie analiz przeprowadzonych przez takich badaczy współczesnych, jak Claude Backvis czy Norman Davies. Następnie w niniejszej pracy zostały omówione przykłady stanowiące historyczne źródła stosowania procedur demokracji bezpośredniej z epoki Oświecenia, od rewolucji amerykańskiej po praktyki referendalne Wielkiej Rewolucji Francuskiej. Rozdział ten kończy prezentacja instytucji referendum epoki Konsulatu. W pracy proponuje się m.in. podsumowanie doświadczeń rewolucji francuskiej w formie trzech modeli ustrojowych, wyróżnionych właśnie ze względu na rolę referendum. Warto dodać, iż każdy z nich znajdował zastosowanie w kolejnych epokach. Na początku rozdziału piątego omówiono przykłady procedur referendalnych w trzech okresach: (1) od 1815 roku do I wojny światowej, (2) w dwudziestoleciu międzywojennym oraz (3) po II wojnie światowej do 1989 roku. W odniesieniu do pierwszego okresu (opisanego w podrozdziale 5.1.) opisano praktyki demokracji bezpośredniej stanowiące wyjątek od ogólnie dominującej ówczesnie zasady legitymizmu – w szczególności plebiscyty towarzyszące procesowi zjednoczenia Włoch oraz referenda z czasów drugiego Cesarstwa. Omówiono szczegółowo także referenda gminne, kantonalne oraz federalne w Szwajcarii począwszy od 1848 roku. W podrozdziale (5.2.) zostały przedstawione referenda oraz plebiscyty okresu międzywojennego ze szczególnym uwzględnieniem wykorzystania owej instytucji w systemach niedemokratycznych. Ostatni, trzeci podrozdział (5.3.) jest poświęcony praktykom referendalnym w państwach zarówno Europy Zachodniej, jak i bloku komunistycznego do upadku Muru Berlińskiego. Rozdział piąty kończy refleksja nad fundamentalną rolą referendum w Jesieni Ludów. Rozdział szósty – ostatni w części *Praktyki* – zawiera charakterystykę zastosowań instytucji referendum, z jednej strony, w krajach Europy Zachodniej (zarówno w kwestiach wewnętrznych

poszczególnych państw, jak i w procesie integracji europejskiej), z drugiej zaś strony w procesie kształtowania się młodych demokracji byłych krajów komunistycznych. W osobnym podrozdziale omówiono głosowania w sprawie rozszerzenia Unii Europejskiej. Rozdział ten kończy refleksja dotycząca kryzysu wywołanego – między innymi – przez referenda z 2005 roku.

Część trzecią – zatytułowaną *Analogie* – rozpoczyna prezentacja wybranych aspektów logicznych pojęcia analogii (m.in. w ujęciu Jeana-Yvesa Béziau oraz Juana Manuela Camposa Beníteza). Następnie przedstawiono paradygmat analektyczny, zgodnie z podejściem wypracowanym przez Enrique'a Dussela oraz projekt hermeneutyki analogicznej Mauricio Beuchota. Rozdział siódmy zawiera rozszerzoną charakterystykę – m.in. za pomocą odpowiednich diagramów (heksagonów logicznych) – centralnego pojęcia analogii, zarówno w ujęciu klasycznym, jak i we współczesnej myśli latynoamerykańskiej, wskazując przy tym na jego rolę heurystyczną oraz konsekwencje praktyczne. W oparciu o wymienione wyżej koncepcje naszkicowano także zarys analogicznego paradygmatu badawczego. W rozdziale ósmym zostały przedstawione wybrane przykłady referendów z punktu widzenia zagrożeń związanych z monosemicznymi systemami dominacji (8.1). Następnie opisano spór zwolenników reprezentacji z partycypacjonistami o status referendum w świetle analizy analogicznej (8.2.). Natomiast w rozdziale dziewiątym przedstawiono współczesne referenda (które miały miejsce już w XXI wieku) oraz ich analizę w świetle proponowanego paradygmatu (9.1.) Kolejny podrozdział (9.2.) zawiera opis perspektyw badawczych przedstawionego podejścia metareferendalnego, w szczególności zagadnienie kontroli oraz odpowiedzialności w odniesieniu do pewnego ujęcia instytucji reprezentacji.

Zaproponowane w pracy modele i ustalenia terminologiczne – zarówno odwołujące się do metod formalnych (teorii opozycji logicznych) oraz logiki erotetycznej (w tym do konkretnych rozwiązań z zakresu logicznej teorii pytań) miały właśnie służyć i pozytywnie wpływać na rozjaśnianie podstawowych pojęć i problemów z zakresu teorii referendum. Oczywiście, wszelkie próby usystematyzowania zagadnień z zakresu nauk humanistycznych są zawsze jedynie pewnymi przybliżeniami, to jednak – jak można zauważyć – znajdują swoje zastosowania w analizie konkretnych przykładów z praktyki referendalnej. W rozdziale pierwszym podjęto próbę uporządkowania podstawowych pojęć oraz zagadnień teoretycznych z zakresu myśli polityczno-prawnej obejmującą definicje referendum, odróżnienie referendum vs. plebiscyt, podział referendów ze względu na kryteria: zasięgu, konieczności przeprowadzenia, inicjatywy, skutków wiążących, czasu – momentu głosowania w stosunku do przedmiotu, który ma być uchwalony bądź zatwierdzony, przedmiotu oraz

innych skutków, uwzględniających między innymi konsekwencje polityczne, jak np. cel, czy też okoliczności głosowania. Ponadto za pomocą diagramów zilustrowano i opisano podstawowe opozycje z zakresu teorii demokracji. Natomiast zaproponowana w rozdziale drugim erotetyczna analiza metareferendalna może stanowić istotny wkład w podstawy ogólnej teorii referendum. W szczególności, zarys teorii pytań referendalnych stanowi uzupełnienie dotkliwego braku w tym zakresie. Ponadto, wspomniane analizy posłużyły do precyzyjnego sformułowania ważnych wyników tej pracy – między innymi postulat, iż optymalną formą pytań referendalnych jest forma złożonego pytania warunkowego. Zaproponowano ogólne narzędzia do opisu i dyskusji nad interpretacją odpowiedzi, jak również typów referendum. Postuluje się także, aby sytuacje konfliktowe (sprzeczność opinii, gdy mamy do czynienia z referendumentrywialnym, zgodnie z definicją w punkcie 2.1.3) powinny uwzględniać sprzeciw w formie głosów NOTA (ang. *none of the above*) oraz postawę rezygnacji z uczestniczenia w głosowaniu. Podobnie, istotnym wynikiem analiz przeprowadzonych w tej pracy jest propozycja wykorzystania koncepcji kontroli Leszka Nowaka i jej rozwinięcia opracowane przez Leśniewskiego.

Wśród całego spektrum różnorodnych stanowisk w sprawie wyboru właściwego modelu demokracji, wszyscy badacze są zgodni jedynie co do kwestii, iż obserwujemy głęboki kryzys wewnątrz tego ustroju. W takiej sytuacji krytycznej warto, po pierwsze, wrócić do źródeł rozważanej formy organizacji życia społeczno-politycznego. Jednocześnie, Należałoby także – po drugie – poszukiwać nowych metod, nowych kategorii i co najważniejsze – nowych ujęć demokracji i obiecujących perspektyw rozwojowych. Istotną wartością niniejszej rozprawy jest zatem również prezentacja koncepcji teoretycznych, które bądź nie są znane w Polsce (m.in. metoda analektyczna Dussela, hermeneutyka analogiczna Beuchota czy wiktymologia Reyesa Mate i jego ujęcie zagadnienia niesprawiedliwości), bądź nie były dotychczas wykorzystywane w analizach z zakresu omawianej problematyki referendalnej (w szczególności – teoria opozycji logicznych rozwijana systematycznie przez Béziau, Beníteza i Woleńskiego oraz logiczna teoria pytań Wiśniewskiego). Nawiązanie do tradycji polskiej filozofii analitycznej i dorobku Polskiej Szkoły Logicznej pozostaje w ścisłym związku z realizacją zamierzonego celu badawczego niniejszej pracy i w wysokim stopniu decyduje o jej interdyscyplinarnym charakterze. Dodatkowym wynikiem pozytywnym przedstawionych analiz jest zestawienie śmiałych i innowacyjnych ujęć teoretycznych, które – jak pokazano powyżej – mają wiele punktów wspólnych i jednocześnie wyznaczają obiecujące perspektywy heurystyczne. Jest tak zarówno w przypadku podobieństw zachodzących między metodologicznym programem Ajdukiewicza i

koncepcjami Dusselowskimi, jak i w odniesieniu do zbieżności występującymi pomiędzy ujęciami problematyki swobody (i kontroli) przez Nowaka i ustaleniami Dussela oraz m.in. Jacquesa Rancièrè'a.

Ponadto warto zaznaczyć, iż zarówno w polskiej literaturze przedmiotu, jak i pracach, których autorami są badacze z innych krajów europejskich, pojęcie analogii jest wykorzystywane rzadko, a w szczególności w odniesieniu do problematyki związanej z instytucją referendum i – w szerszym kontekście – w teorii demokracji. Wypada zatem w tym miejscu podkreślić, iż celem niniejszej rozprawy jest również systematyczne wykorzystanie koncepcji analogii w zakresie problematyki procedur referendalnych jako jednej z podstawowych instytucji demokracji bezpośredniej oraz naszkicowanie dalszych, szerokich perspektyw badawczych paradygmatu analogicznego. Szczególny nacisk położono przy tym na zagadnienia związane z kwestią struktury i interpretacji pytań referendalnych, które odrywają rolę zasadniczą w procedurach referendalnych. Zaproponowane podejście – odwołujące się do badań logicznej teorii pytań w ramach tradycji polskiej filozofii analitycznej – stanowi uzupełnienie wyraźnej i dotkliwej luki w literaturze przedmiotu.

W niniejszej rozprawie zaproponowano wykorzystanie analogii jako narzędzia heurystycznego, szczególnie w oparciu o koncepcję Dussela, która – jak można zasadnie założyć – stanowi solidny i dostatecznie ogólny fundament umożliwiający wypracowanie zróżnicowanych form racjonalnego dialogu społecznego. Co więcej, w dobie odradzania się skrajnych stanowisk i radykalnych postaw podejście analogiczne – opracowane w celu uniknięcia ekstremizmu i włączenia w refleksję teoretyczną wszystkich perspektyw, przede wszystkim ofiar różnorodnych systemów dominacji (np. w ujęciu Reyesa Mate oraz Dussela) – jest racją przemawiającą za doniosłym znaczeniem proponowanych analiz. Przedstawiony w oparciu o wspomnianą koncepcję opis monosemicznych systemów dominacji (w rozumieniu Dusselowskim) pozwala na wskazanie oraz pewną interpretację nadużyć występujących zarówno we współczesnych zastosowaniach procedury referendum, jak i w zakresie historycznych źródeł tej instytucji. Jak przedstawiono (przede wszystkim w części trzeciej niniejszej pracy), ogólna charakterystyka owych monosemicznych systemów dominacji rzuca nowe światło na dyskusje dotyczące referendum oraz ocenę zarówno teoretycznych zarzutów wobec owej instytucji, jak i w stosunku do konkretnych praktyk referendalnych. Warto w tym miejscu przypomnieć, iż większość zagrożeń, jakie niesie za sobą ta procedura głosowania w myśl poglądów jej przeciwników, można sprowadzić do niebezpiecznej tendencji właściwej referendum, która miałby polegać na tym, iż sprzyjają one – przynajmniej potencjalnie – procesom przekształcania danego systemu organizacji życia

społeczno-politycznego w monosemiczny system dominacji. Co więcej, wiele z opisanych świadectw stosowania tej instytucji demokracji bezpośredniej (zarówno tych standardowo traktowanych jako jej źródło – jak demokracja ateńska – jak i przykładów omawianych rzadziej np. demokracja szlachecka) poddaje się interesującej interpretacji na gruncie aparatu pojęciowego zaproponowanego w niniejszej książce. Jeśli chodzi o wnioski z trzeciej części pracy, są one zbieżne z opinią Dussela, iż pewne rozwiązania funkcjonowały sprawnie dzięki temu, że odnosiły się do stosunkowo niewielkich homogenicznych wspólnot, powiązanych o wiele prostszymi relacjami niż współczesne, silnie zróżnicowane kulturowo, wspólnoty narodowe. Wspomniany autor postuluje opracowanie nowych instytucji, które uwzględniałyby historyczne uwarunkowania oraz kulturowe bogactwo aktualnie istniejących społeczności. Rzecz jasna, termin *analogia* jest centralnym pojęciem w obrębie wszelkich prób teoretycznych podejmowanych w ramach realizacji wspomnianego projektu. Przede wszystkim, za Dusselem, należy wprowadzić – w miejsce monosemicznego – analogiczne pojęcie ludu. W konsekwencji, pojęcie woli narodu również wymaga rewizji, aby przezwyciężyć niezwykle groźny mit monosemicznego (unifikującego) rozumienia wspomnianego pojęcia, które – jak poświadczają, w szczególności, obfite zapisy i świadectwa doświadczeń zinstytucjonalizowanej przemocy ekstremalnej w XX wieku – może prowadzić do totalitaryzmu.

Zgodnie z postulatem Dussela, w niniejszej pracy tylko zasygnalizowano konieczność pogłębionej i rzetelnej refleksji nad perspektywą eurocentryczną oraz poddanie rozważnej dyskusji szeregu ustalonych, aczkolwiek nie w pełni słusznych poglądów na określone tradycje i źródła demokracji bezpośredniej – również instytucji referendum. W rezultacie takich właśnie wysiłków w zakresie rozważań teoretycznych mogłoby dojść do zniesienia pewnych groźnych dychotomii i zbędnych czy szkodliwych opozycji trwale wpisanych standardową narracją o europejskich instytucjach demokracji bezpośredniej. Chodzi w tym miejscu m.in. o przezwycięzenie niedobrego obyczaju posługiwania się sformułowaniami, przyjmującymi postać alternatyw wykluczających „za czy przeciw”. Na przykład kwestie „za czy przeciw demokracji?” i/lub „za czy przeciw referendum?” zbyt radykalnie ograniczają możliwości wyboru i uniemożliwiają wypracowanie większej liczby zróżnicowanych propozycji.

Jak starano się wykazać w niniejszej pracy, podjęcie i systematyczne rozwijanie refleksji nad instytucją referendum zgodnie z podejściem analogicznym stanowi obiecującą perspektywę badawczą nie tylko w obrębie nauk prawnych. Kolejnym – i ważnym również z punktu widzenia funkcjonowania społeczeństwa demokratycznego – wnioskiem nasuwającym

się w kontekście przeprowadzonych rozważań jest postulat określenia warunków, które musiałyby spełniać tak rozumiane referendum (opisane dokładnie w części III). Warto zauważyć, za Lorenzo Meyerem, iż pojęcie demokracji jest także – oczywiście – pojęciem analogicznym. Píše on wprost: *Nie ma demokracji bez przymiotników*. Dzięki metodzie analektycznej można wskazać na fundamentalne podobieństwa i odróżnienia zarówno na poziomie refleksji teoretycznej, jak i w kontekście zróżnicowanych projektów oraz realizowanych praktyk referendalnych. Jednym z ogólnych wniosków wynikających z przeprowadzonych analiz jest stwierdzenie, iż referendum nie jest formą demokracji bezpośredniej, gdyż może być – niestety – wykorzystywane w celu wytworzenia, zachowania oraz rozwoju monosemicznych systemów dominacji (w tym systemów totalitarnych, autorytarnych wraz z odpowiednimi procedurami niedemokratycznymi).

Sformułowana w niniejszej pracy koncepcja referendum zgodnie z podejściem analogicznym, miałyby zapobiegać niebezpieczeństwu pojawiania się monosemicznych systemów dominacji i sprzyjałyby jednocześnie rozwojowi zróżnicowanych form dialogu między ogółem obywateli a jego reprezentantami. Owa koncepcja pozwala na następującą charakterystykę owej instytucji. (1) Pytania zadawane w głosowaniach stanowiących element analogicznych procedur referendalnych powinny mieć formę złożonego warunkowego pytania referendalnego o postaci $\{A, \neg A \wedge B, \neg A \wedge \neg B\}$, która podpada pod ogólny schemat $\{A_1, \dots, A_n\}$ i uwzględniać analogiczny charakter odpowiedzi przeczącej oraz zapobiegać dychotomicznym podziałom w ramach danej społeczności (zob. 2.2.2). (2) Powrót do optymalnego systemu demokracji bezpośredniej, innymi słowy – do pełnej realizacji ludowładztwa jest możliwy jedynie na drodze stosowania procedury obligatoryjnego referendum oddolnego (zgodnie z definicją przyjętą w tej pracy zob. 1.3.). Zatem inicjatywa referendalna powinna należeć do ogółu obywateli (ludu jako suwerena) zarówno w kwestii przedmiotu referendum, sformułowania pytania referendalnego, precyzyjnego określenia procedury oraz metod wprowadzania skutków wiążących. (3) Musi być zabezpieczony system kontroli reprezentacji (rozumianej zgodnie z ustaleniami z punktu 9.2.), na przykład przez odpowiednią formę referendum, np. referendum-weto). (4) Dodatkowo powinny być brane pod uwagę, zwłaszcza w sytuacjach kryzysowych, procedury uwzględniające głosy (potencjalnego) sprzeciwu – wyrażone w formie NOTA lub poprzez rezygnację z udziału w referendum. (5) Rzecz jasna referendum *sensu stricto* to, zgodnie z przeprowadzonymi analizami, referendum nietrywialne (zob. 2.1.3).

Bertrand Russell pisał: *Oczywiście, wiara w demokrację, jak każda inna wiara, może również przybrać fanatyczną postać, a wtedy i ona stanie się szkodliwa*. Niech nam zatem

będzie wolno mieć nadzieję, że każdy wysiłek, by nadać wizjom demokracji – zarówno we współczesnej Europie, jak i poza naszym kontynentem – postać dojrzałych koncepcji ufundowanych na solidnych i odpowiednio ogólnych podstawach teoretycznych oraz coraz obfitszych doświadczeniach związanych z również z instytucją referendum, jest dobrym krokiem w stronę społeczeństwa, w którym postęp w zakresie coraz powszechniejszych i pełniejszych swobód obywatelskich będzie sprzyjał stopniowemu zwiększeniu odpowiedzialnego i troskliwego zaangażowania ogółu obywateli w realizację procedur demokratycznych oraz skutecznie powstrzyma słabości i szaleństwa władzy.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Po uzyskaniu tytułu doktora nauk prawnych podjąłem i konsekwentnie kontynuuję systematyczne badania w zakresie szeroko rozumianej teorii i historii instytucji demokracji bezpośredniej, ze szczególnym uwzględnieniem referendum. Rozpocząłem moją pracę badawczą od rozszerzenia i pogłębienia refleksji nad demokracją szlachecką i polskimi tradycjami wolnościowymi, następnie przeprowadziłem analizy dotyczące zastosowań instytucji demokracji bezpośredniej w Polsce od początków XX wieku – w szczególności od dwudziestolecia międzywojennego do przełomu 1989 oraz współcześnie w kontekście Unii Europejskiej. Kolejnym krokiem w rozszerzaniu mojego dorobku naukowego było przyjęcie perspektywy porównawczej i rozszerzenie moich dociekań na obszar Europy, począwszy od doktryny polityczno-prawnej, poprzez komparatystyczne ujęcie praktyk referendalnych, na współczesnych debatach nad kryzysem demokracji kończąc. Zacząłem również aktywnie uczestniczyć w międzynarodowych kongresach i konferencjach oraz – z oczywistych względów – odbyłem wiele zagranicznych kwerend. Już na tym etapie moich badań, zauważyłem także poważny brak narzędzi teoretycznych oraz potrzebę refleksji metodologicznej w kontekście podejmowanej problematyki. Kwestie niejasności terminologicznych, możliwości systematyzacji zagadnień z zakresu współczesnej teorii demokracji stały się inspiracją dla moich studiów nad teorią pytań, w tym rzecz jasna odpowiedzi oraz zainteresowania metodami formalnymi, w szczególności teorią opozycji logicznych (kwadrat logiczny, heksagony, trójkąty logiczne), aż w końcu próba zastosowania teorii analogii – ujęć rozwijanych przez filozofów latynoamerykańskich m.in. Enrique’a Dussela i Mauricio Beuchota. Opracowanie pewnych cząstkowych modeli teoretycznych

pozwoili mi na podjcie bada na jeszcze wikszym stopniu ogolnoci, dziuki czemu moglem podjac juz nie tylko komparatystyczne, lecz analogiczne studia nad instytucjami demokracji bezposredniej zastawiajac ze soba doswiadczenia i teorie zarowno Starego Kontynentu, jak wybranych krajow Ameryki Lacinskiej. Wspomniane zagadnienia badalem w ciagu wielu lat, odbytem zagraniczne kwerendy i uczestniczyłem w wielu swiatowych kongresach, moje analizy maja wiec z naturalnych względów charakter interdyscyplinarny. Poniższe publikacje i wystapienia na kongresach w Polsce i za granicą (m.in. w Meksyku, Watykanie, Turcji, Portugalii, Grecji oraz na Cyprze) zawieraja rezultaty moich bada i opisuja moja sciezke naukowa, ktora mozna podzielic na piec glownych obszarow: (I) demokracja szlachecka i wspolczesna polska mysł i praktyka demokratyczna, (II) studia (obejmujace analize porownawcza) nad europejskimi koncepcjami i praktykami demokracji bezposredniej nie tylko w szerokim kontekście historycznym, lecz rowniez ze szczegolnym uwzględnieniem wspolczesnych debat nad instytucja referendum, (III) systematyzacja zagadnień teoretycznych za pomoca wspolczesnych metod formalnych – m.in. logicznej teorii pytan oraz teorii opozycji logicznych, (IV) zastosowanie uzyskanych wynikow i rozszerzenie refleksji nad instytucjami demokracji bezposredniej poprzez uwzględnienie praktyki i mysli latynoamerykanskiej, w szczegolnosc z wykorzystaniem analizy analogicznej.

(I) W Wydawnictwie Poznanskim opublikowalem monografie *Stanislaw Orzechowski - ideolog demokracji szlacheckiej* (2010, 172 ss.), ktora jest istotnie rozszerzona wersja mojej rozprawy doktorskiej. Wybrane zagadnienia i rozszerzenia analiz w badaniach nad staropolska tradycja wolnosciowa przedstawilem w nastepujacych artykulach oraz rozdzialach w monografiach (lacznie 92 strony): w jezyku angielskim – (1) *The Origins of Religious Liberty within Modern Democracy: Some Remarks on Poland's Golden Freedom*, *Annales Universitatis Curie-Sklodowska Lublin – Polonia*, Sectio K, Vol. XIX, 2, 2012, ss. 105-113; w jezyku polskim – (2) *Suwerennosc w mysli szlachty polskiej*, [w:] *Nad spolecznstwem staropolskim: Kultura, instytucje i struktury spoleczne w XVI-XVIII w.*, praca zbiorowa pod red. K. Lopateckiego i W. Walczaka, Wydawnictwo Orodka Badań Europy Środkowo-Wschodniej, Zakład Historii Nowozytnej, Instytut Historii Uniwersytet w Białymstoku, 2007, t. 1, ss. 11-21; (3) *Stanislaw Orzechowski – ideolog demokracji nie tylko szlacheckiej*, „Rocznik Przemyski”, t. XLVII, 2011, z. 2, „Literatura i jezyk”, ss. 31-48; (4) *Prawostawie w mysli Stanislaw Orzechowskiego*, [w:] *Wielokulturowosc polskiego pogranicza. Ludzie – Idee – Prawo*. Praca zbiorowa pod red. A. Lityńskiego, P. Fiedorczyka, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, 2003, ss. 269-275; (5) *Koncepcja podatku w mysli Stanislaw Orzechowskiego*, [w:] *Podstawy materialne panstwa. Zagadnienia prawno-*

historyczne. Praca zbiorowa pod red. D. Bogacza, M. Tkaczuka, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2006, ss. 765-773; (6) „*Jakaż głupota zniewala nas do szukania sprawiedliwości w Magdeburgu.*” *O Memoriale doktora praw Jana Ostroroga*, K M P „Prawnicy” 2008/3, ss. 23-31; (7) „*Pamiętki Soplicy*” Henryka Rzewuskiego – *Manifest konserwatysty*, [w:] *Studia z historii ustroju i prawa. Prace Wydziału Prawa i Administracji UAM*, T. VII pod red. H. Olszewskiego, Poznań 2002, ss. 153-160. Ponadto z zakresu wspomnianej problematyki opublikowałem pięć recenzji następujących: (a) *Henryk Wisner, Rzeczpospolita Wazów. Czasy Zygmunta III i Władysława IV*. Wyd. Neriton, Instytut Historii PAN. Warszawa 2002, ss. 338. rec. w CPH, t. LV, 2003, z. 2, ss. 425-427; (b) *Henryk Wisner, Rzeczpospolita Wazów. Tom II: Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego, dyplomacja, varia*. Wyd. Neriton, Instytut Historii PAN. Warszawa 2004, ss. 332. rec. w CPH, t. LVIII, 2006, z. 2, ss. 345-347; (c) *Krzysztof Koehler, Stanisław Orzechowski i dylematy humanizmu renesansowego*, Wydawnictwo Arcana, Kraków 2004, ss. 565. rec. w CPH, t. LVIII, 2006, z. 2, ss. 347-349; (d) *Maciej Mikuła, Prawodawstwo króla i sejmu dla małopolskich miast królewskich (1386-1572)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014, ss. 382, CPH, t. LXVI, 2015, z. 2, s. 334-337; (e) *Andrzej Maksymilian Fredro, Scriptorum Seu Togae et Belli Notationum Fragmenta. Accesserunt Peristromata Regum Symbolis expressa. Fragmenty pism, czyli uwagi o wojnie I pokoju. Zawierają dodatkowo królewskie kobierce symbolicznie odtworzone. W tłumaczeniu Jagody Chmielewskiej, Bartłomieja Bednarka, Wstępem i przypisami opatrzył Marek Tracz-Tryniecki*, wyd. Narodowe Centrum Kultury, Centrum Myśli Polityczno-Prawnej im. Alexisa de Tocqueville’a, Warszawa 2014, ss. 845, CPH, t. LXVI, 2015, z. 2, ss. 338-341.

Problematykę tradycji staropolskiej myśli wolnościowej przedstawiłem (w języku angielskim) na międzynarodowym kongresie na 13th International Conference of International Society for the Study of European Ideas, ISSEI, University of Cyprus, Nikozja 2-6 lipca 2012 roku, w referacie zatytułowanym: „*Origins of Modern Democracy and Religious Liberty: Some Remarks on Polish Golden Freedom*” (w sekcji: *Democracy and Religion in the Treshold of the XX and XXI Centuries*). Natomiast w języku hiszpańskim wygłosiłem dwa wykłady na zaproszenie w Meksyku. Tytuły owych wykładów to: *Raíces de la democracia directa en Europa – Korzenie demokracji bezpośredniej w Europie*. 22 października 2013 roku Universidad Autónoma de Tlaxcala, (współautor Jerzy W. Ochmański) oraz w Puebli: *Siglo de Oro en Polonia*, 26 października 2013, Academia de Lenguas Clásicas Fray Alonso de la Veracruz. Wygłosiłem również referaty na następujących konferencjach ogólnopolskich: (1) Ogólnopolska Konferencja Historyków Prawa „Wielokulturowość polskiego pogranicza”

w Augustowie, zorganizowana przez Uniwersytet w Białymstoku, 15-18 września 2002 roku (tytuł wygłoszonego referatu: *Prawostawie w myśli Stanisława Orzechowskiego*); (2) Konferencja Polskich Historyków Państwa i Prawa, zorganizowana przez WPiA Uniwersytetu Szczecińskiego „Podstawy materialne państwa” w Szczecinie, 23-26 września 2004 roku, (tytuł wygłoszonego referatu: *Koncepcja podatku w myśli Stanisława Orzechowskiego*); (3) Ogólnopolska Konferencja Historyków „Nad społeczeństwem staropolskim. Kultura, instytucje i struktury społeczne w XVI-XVIII stuleciu” w Białymstoku, zorganizowanej przez Instytut Historii Uniwersytetu w Białymstoku, 12-13 października 2005 roku, (tytuł wygłoszonego referatu: *Suwerenność w myśli szlachty polskiej*). Ponadto na zaproszenie Stowarzyszenia Prawa Prywatnego wygłosiłem 24 maja 2006 roku w Poznaniu referat zatytułowany *Wolność w myśli szlachty polskiej*.

Kolejne moje publikacje (łącznie 72 strony) oraz referaty na konferencjach były poświęcone także polskim doświadczeniom związanym ze stosowaniem instytucji demokracji bezpośredniej – w szczególności referendum – przede wszystkim w XX wieku, zarówno w kontekście teoretycznym, jak i historycznym. Stąd w artykule *O referendum ogólnokrajowym w Polsce. Źródła i inspiracje*, opublikowanym [w:] *Spółczesność a władza. Ustrój, prawo, idee*, (red. J. Przygocki, M. J. Ptak), Wrocław 2010, ss. 1021-1036, omówiłem historyczne podstawy instytucji referendum, począwszy od demokracji szlacheckiej, poprzez okres międzywojenny, do praktyk referendalnych Polski Ludowej. Temat ten rozwinąłem w artykule *Z dyskusji nad referendum w Polsce Ludowej*, CPH, t. XLI, 2009, z. 1, ss. 173-193, który jest w całości poświęcony okresowi 1946-1989. Rolę wojska w przygotowaniu oraz przebiegu referendów ogólnokrajowych we wspomnianym okresie szczegółowo zanalizowałem w tekście *Wpływ wojska na przebieg referendum ogólnokrajowego w Polsce: 1946 oraz 1987 rok*. Został on opublikowany w czasopiśmie „Grot” Zeszyty Historyczne, nr XXXII/XXXIII, 2010, ss. 111-124. Natomiast kwestie związane z szeroko rozumianą problematyką polityką narodowościową z perspektywy głosowań przeprowadzonych po pierwszej wojnie światowej oraz w 1946 roku przedstawiłem w artykule *Zagadnienia narodowościowe w perspektywie polskich plebiscytów i referendów (1920, 1921, 1946)*, *Annales Universitatis Curie-Skłodowska Lublin – Polonia*, Sectio G, Vol. LXIII, 2, 2011, ss. 33-42. Ponadto, na temat wspomnianej wyżej problematyki opublikowałem dwie recenzje monografii: *Andrzej K. Piasecki, Referenda w III RP*, Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa 2005, ss. 192, w CPH, t. LX, 2008, z. 2, ss. 427-430 oraz *Marcin Rachwał, Demokracja bezpośrednia w procesie kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2010, ss. 355 w CPH, t. LXIII, 2011, z. 2, ss. 447-

451. Omówione wyżej zagadnienia przedstawiłem na dwóch konferencjach ogólnopolskich (1) XXII Zjazd Historyków Państwa i Prawa „Społeczeństwo a władza. Ustrój, prawo, idee” w Kliczkowie, zorganizowany przez Uniwersytet Wrocławski, 18-21 września 2008 roku, (tytuł wygłoszonego referatu: *O referendum ogólnokrajowym w Polsce. Źródła i inspiracje*); (2) Konferencja Katedr Doktryn Polityczno-Prawnych WPIA UMCS w Lublinie, Kazimierz Dolny nad Wisłą, 22-25 września 2011 roku, (tytuł referatu: *Zagadnienia narodowościowe w wybranych polskich plebiscytach i referendach (1920, 1921, 1946)*).

(II) Osobnym obszarem moich badań jest problematyka europejskich instytucji demokracji bezpośredniej w perspektywie studiów komparatystycznych. Prace, które omawiam poniżej stanowią jednotematyczny cykl rozpraw – łącznie 65 stron – związanych z rozwijaną przez mnie analizą porównawczą współczesnych zastosowań instytucji referendum ogólnokrajowego w Europie. Z jednej strony, w artykułach następujących omówiłem między innymi kwestie dotyczące głosowań odpowiednio w Polsce i we Francji oraz w Polsce i w Danii: (1) *O statusie referendum ogólnokrajowego na przykładzie Francji i Polski w XX wieku*, [w:] *Kultura i Myśl Polityczno-Prawna* (red. A. Sylwestrzak, D. Szpoper, A. Machnikowska, P. Dąbrowski), Sopot 2010, ss. 204-217; (2) *Referendum ogólnokrajowe w sprawie własności na przykładzie Danii i Polski*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie”, z. III, „Własność – idea, instytucje, ochrona”, 2009, ss. 272-288. Z drugiej zaś strony przeanalizowałem zagadnienia związane ze współczesną debatą nad stanowiskami populizmu oraz konstytucjonalizmu, szeroko rozumiane kwestie aksjologiczne w kontekście instytucji demokracji bezpośredniej w pracach: (3) *Populizm a konstytucjonalizm wobec referendum europejskich*, [w:] *Doktryny i ruchy społeczno-polityczne. Wybrane problemy*, (red. M. Marczevska-Rytka, W. Ziętara) Lublin 2015, ss. 475-488 (współautor J. W. Ochmański); (4) *Spory o wartości na przykładzie Konstytucji Europejskiej*, [w:] „Czynnik religijny w polityce wewnątrzpaństwowej i międzynarodowej na przełomie drugiego i trzeciego tysiąclecia”, (red. M. Marczevska-Rytka, Lublin 2016, ss. 129-137 (współautor J. W. Ochmański); (5) *Referendum jako forma odpowiedzialności za losy Europy XIX-XXI w.*, [w:] *Wielkie nadzieje, wielkie rozczarowania. Ład wiedeński a europejska wspólnota*, (red. A. Gulczyński), Poznań 2016, ss. 283-297. Wygłosiłem również łącznie pięć referatów związanych z omawianą powyżej problematyką, w tym dwa – w języku hiszpańskim na zaproszenie Benemérita Universidad Autónoma de Puebla. Pierwszy z nich był wykładem otwierającym międzynarodową konferencję *XVI Jornadas Leibniz*, Benemérita Universidad Autónoma de Puebla, 21-22 października 2013 roku, Puebla, Meksyk. Tytuł wygłoszonego referatu: *Teoría y práctica de la democracia directa en Europa en el siglo XXI – Teoría i praktyka demokracji*

bezpośredniej w Europie XXI wieku (współautor J. W. Ochmański). Pierwszy z wymienionych referatów dotyczył kwestii współczesnych (XXI w.) zagadnień teoretycznych, jak i praktycznych w odniesieniu do demokracji bezpośredniej w Europie, zaś drugi – *Las tradiciones democráticas europeas – Europejskie tradycje europejskie*, 30 października 2013, Benemérita Universidad Autónoma de Puebla, Meksyk; omawiał tradycje demokratyczne w Europie. Trzecie wystąpienie na VII Ogólnopolskiej Konferencji Historyków Doktryn „Kultura i Myśl Polityczno-Prawna” w Juracie, zorganizowanej przez Katedrę Państwa i Prawa Polskiego, Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego, 30-31 maja 2008 r. nosiło tytuł: (3) *O statusie referendum ogólnokrajowego na przykładzie Francji i Polski w XX wieku*. Opublikowałem również sprawozdanie z tej konferencji – *VII Ogólnopolska Konferencja Katedr i Zakładów Historii Doktryn Politycznych i Prawnych w Juracie*, CPH, t. LX, 2008, z. 2., s. 471. Kolejny referat wygłosiłem na Konferencji Naukowej Katedr Doktryn Politycznych i Prawnych, zorganizowanej przez Katedrę Doktryn Politycznych i Prawnych WPiA Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Katedrę Doktryn Polityczno-Prawnych Uniwersytetu Opolskiego, Szklarska Poręba, 25-27 października 2012 roku, zatytułowany (4) *Referendum: zagrożenie czy szansa dla wspólnej Europy?* oraz (5) *Referendum jako forma współodpowiedzialności za losy Europy XIX-XXI w.* na konferencji zorganizowanej wspólnie przez Wydział Prawa i Administracji UAM, oraz Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, „Wielkie nadzieje, wielkie rozczarowania. Ład wiedeński a europejska wspólnota” Poznań, 9-10 czerwca 2015 roku. Ponadto, w trakcie badań nad omawianymi zagadnieniami odbyłem liczne zagraniczne kwerendy w tym głównie we Francji (m.in. w latach 2008 - 2009 Université Nancy 2 – aktualnie Université de Lorraine) oraz (w 2010 roku na Università di Corsica Pasquale Paoli).

(III) W trakcie prac nad rozprawą habilitacyjną omówiłem zagadnienia dotyczące ogólnej teorii demokracji bezpośredniej, w tym kwestii praw człowieka oraz współczesnych paradoksów w następujących publikacjach w języku angielskim: (1) *The Problem of Human Rights in Direct Democracy*, „Bajo Palabra” nr 9, 2014, ss. 95-102; (2) *Voting in a Pluralistic World: Some Democratic Paradoxes Concerning Referendum*, [w:] *Philosophical Challenges of Plurality in a Global World*, (red. D. Diaz-Soto, D. Manzanero, B. Thoilliez), Cambridge Scholars Publishing 2014, ss. 55-65 oraz w języku polskim (3) *Referendum: przyczynek do historii sporów o zakres demokracji bezpośredniej*, CPH, t. LX, 2008, z. 1, ss. 23-46; (4) *Rola referendum w transformacjach ustrojowych*, w „Zeszyty Prawnicze” USKW, 11.3, 2011, ss. 181-199; (5) *Między prawem a obowiązkiem uczestnictwo w demokracji bezpośredniej*, [w:] *Moralność i władza jako kategorie myśli politycznej*, (red. J. Justyński, A. Madeja),

Warszawa 2011, ss. 46-61; (6) *Referendum – „za” czy „przeciw” demokracji*, [w:] *Konstytucjonalizm a doktryny polityczno-prawne*, (red. R. M. Małajny), Katowice 2008, ss. 247-262. Ukazały się również moje trzy recenzje prac z zakresu ogólnej teorii demokracji, w tym demokracji bezpośredniej (a) *Charles Tilly, Demokracja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, ss. 284, CPH, t. LXII, 2010, z. 2, ss. 455-460; (b) *Krytycy demokracji*, pod red. Cezarego Kality i Adama Wielomskiego, Wyd. Arte 2009, ss. 338, CPH, t. LXIII, 2011, z. 1, s. 509-513; (c) *Demokracja bezpośrednia. Wymiar globalny i lokalny*, pod red. Marii Marczewskiej-Rytko i Andrzeja Konrada Piaseckiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2010, ss. 137, CPH, t. LXIII, 2012, z. 1, ss. 292-295. Zagadnienia te przedstawiłem na następujących kongresach międzynarodowych: (1) I Congreso Internacional de Filosofía, “Reflexiones para un mundo plural”, (1st Bajo Palabra International Philosophy Conference) La Asociación de Filosofía Bajo Palabra (AFBP), Universidad Autónoma de Madrid, Madryt, 21-25 listopada 2011 roku, tytuł referatu (w sekcji: *Ethics, Political Philosophy and Philosophy of Law*) *Voting in a Pluralistic World: Some Democratic Paradoxes Concerning Referendum*; (2) II Congreso Internacional de Filosofía, “Filosofía, derechos humanos y democracia” (2nd Bajo Palabra International Philosophy Conference) La Asociación de Filosofía Bajo Palabra (AFBP), Universidad Autónoma de Madrid, Madryt, 12-16 listopada 2012 roku, tytuł referatu: *Problems of Human Rights in Direct Democracy* (w sekcji: *Human Rights, Utopia or Reality?*); (3) *The XXIII World Congress of Philosophy*, 4-10 sierpnia 2013 roku, Ateny, Grecja, (tytuł wygłoszonego referatu: *Is the Referendum Really Against Legalism? Some Remarks on European Cases*, (współautor J. W. Ochmański). Kwestie dopuszczalności głosowań zawierających wyniki badań naukowych przedstawiłem na kongresie *Philosophy of Science in the 21st Century – Challenges and Tasks*, 4-6 grudnia 2013, Lizbona, Portugalia. Tytuł referatu wygłoszonego w ramach tego kongresu brzmi: (4) *Contemporary Theory of Democracy on Referenda Involving Scientific Results*, (współautor J. W. Ochmański). Na Ogólnopolskiej Konferencji Historyków Doktryn w Szczyrku, zorganizowanej przez Uniwersytet Śląski w Katowicach, 25-28 maja 2006 roku, wygłosiłem referat (5) *Referendum – „za” czy „przeciw” demokracji*.

Jak wspomniałem, powiększający się zasięg podejmowanych przeze mnie analiz wymagał również opracowania i stopniowego doskonalenia odpowiedniego aparatu pojęciowego. W celu systematyzacji uzyskanych przeze mnie wyników moje zainteresowania objęły również metody formalne, w tym w szczególności teorię opozycji logicznych oraz elementy logicznej teorii pytań. Zaangażowałem się więc bardzo aktywnie zarówno w organizację, jak i aktywne uczestnictwo (z referatami) w serii światowych kongresów

poświęconych kwadratowi logicznemu oraz projektowi *Universal Logic*. Jako członek komitetu organizacyjnego wziąłem udział w następujących kongresach: (1) *The 3rd World Congress on Square of Opposition*, 26-29 czerwca 2012 roku, Bejrut, Liban; (2) *The 4th World Congress and School on Universal Logic*, 29 marca-7 kwietnia 2013 roku, organizowany przez UFRJ Rio de Janeiro (Federal University of Rio de Janeiro), Rio de Janeiro, Brazylia; (3) *The 4th World Congress on Square of Opposition*, 5-9 maja 2014 roku, Watykan, organizowany przez Pontifical Lateran University, Watykan; (4) *The 5th World Congress and School on Universal Logic*, 20-30 czerwca 2015 roku, Istanbul, Turcja. Wygłosiłem następujące wystąpienia, w których przedstawiłem zastosowania wspomnianych metod formalnych, odpowiednio teorii opozycji logicznych oraz elementów logicznej teorii pytań na dwóch z wymienionych wyżej kongresach: *The 4th World Congress on Square of Opposition*, 5-9 maja 2014, Watykan. Tytuł wygłoszonego referatu: *On Some Oppositions Between Political Systems: Aristotle, Montesquieu and Modern Democracy*. (współautor Jerzy W. Ochmański) oraz *The 5th World Congress and School on Universal Logic*, 20-30 czerwca 2015, Istanbul, Turcja. Tytuł wystąpienia: *Theories of Questions and Contemporary Direct Democracy*, (współautor J. W. Ochmański).

(IV) Czwarty obszar moich zagadnień badawczych obejmuje studia analogiczne, które – z jednej strony – rozszerzają moją perspektywę badawczą również na teorię i praktykę demokracji bezpośredniej w wybranych krajach Ameryki Łacińskiej, z drugiej strony wskazują na możliwość szerokiego wykorzystania analogii jako niezwykle efektywnego narzędzia heurystycznego w badaniach z zakresu problematyki związanej z referendum. Zagadnienia te przedstawiłem na kongresie *The XVI Interamerican Congress of Philosophy „Diálogo de Lenguas y Culturas”*, Mazatlán, Meksyk, 28 listopada-3 grudnia 2010 r., zorganizowanym przez *Sociedad Interamericana de Filosofía* (Interamerykański Stowarzyszenie Filozoficzne) oraz Meksykańskie Stowarzyszenie Filozoficzne (*Asociación Filosófica de México*). Tytuł wygłoszonego referatu: *The Three Faces of Referendum - a Real Democracy?* (w sekcji *Democracy, Dialog and Argument*). Z K. Gan-Krzywoszyńską oraz P. Leśniewskim opublikowałem również *Sprawozdanie z XVI Congreso Interamericano de Filosofía "Diálogo de Lenguas y Culturas"*, które ukazało się w czasopiśmie „Ruch Filozoficzny”, LXVIII, 2011, nr 1, ss. 181-191. Studia nad współczesną latynoamerykańską myślą polityczno-prawną oraz teorią demokracji bezpośredniej pogłębiałem w czasie wyjazdów naukowych do Meksyku (w czerwcu 2010 roku oraz w październiku 2012 i 2015 roku) oraz do Brazylii (w 2013 roku). W 2012 roku wygłosiłem w języku hiszpańskim cztery wykłady na zaproszenie Uniwersytetów w Puebli i Tlaxcali, które opisałem wyżej w punktach

(I)-(III). Dzięki uzyskanemu stypendium Rządu Meksykańskiego („Conferencias de Alto Nivel”) przyznanego przez Dirección General de Cooperación Técnica y Científica de la Secretaría de Relaciones Exteriores de México mogłem wygłosić wykład na zaproszenie w języku hiszpańskim zatytułowany *Peligros contemporáneos en Europa y América Latina contra los derechos humanos: entre populismo y legalismo* (*Współczesne zagrożenia praw człowieka w Europie i Ameryce Łacińskiej: między populizmem a legalizmem*), który miał miejsce 11 listopada 2015 roku na Benemérita Universidad Autónoma de Puebla.

W związku z tak kluczową rolą pojęcia analogii w moich aktualnych badaniach uczestniczę w międzynarodowym przedsięwzięciu badawczym realizowanym przez wybitnych naukowców m.in. ze Stanów Zjednoczonych, Meksyku, Brazylii, Japonii, Francji oraz Polski, którego efektem jest przede wszystkim interdyscyplinarna inicjatywa – seria światowych kongresów poświęconych analogii. Pierwszy z nich, *The First World Congress on Analogy*, odbył się w dniach 4-6 listopada 2015 roku, na Benemérita Universidad Autónoma de Puebla w Meksyku. Byłem od samego początku bardzo aktywnie zaangażowany w organizację owego kongresu, wygłosiłem na nim również referat zatytułowany *Basic Analogies in Latin American and European Direct Democracy*, (współautor J. W. Ochmański). Opublikowałem artykuł *Basic Analogies within Direct Democracy*, „*Studia Metodologiczne*” 37/2016, ss. 253-265, (współautor J. W. Ochmański). Ponadto byłem recenzentem kilku artykułów wchodzących w skład wspomnianego, anglojęzycznego tomu *Studiów Metodologicznych* (37/2016), który jest w całości poświęcony koncepcjom analogii i ich zastosowaniom m.in. w filozofii, logice, biologii, teorii kultury i w naukach politycznych. Przygotowałem również jako współredaktor (wspólnie z K. Gan-Krzywoszyńską, M. Leśniewską, P. Leśniewskim) *Handbook of The First World Congress on Analogy, November 4-6, 2015*, wyd. Kontekst, Poznań 2015, ss. 80. Jestem członkiem Komitetu Organizacyjnego *The Second World Congress on Analogy*, który odbędzie się w dniach 24-26 maja 2017 w Poznaniu. Wspomniany kongres jest organizowany przez Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu we współpracy z następującymi ośrodkami akademickimi: Benemérita Universidad Autónoma de Puebla, (Meksyk), Akita International University (Japonia), Centre national de la recherche scientifique, CNRS, (Francja). W ramach owego kongresu jestem również współorganizatorem dwóch sympozjów specjalistycznych – polityczno-prawnego oraz muzykologicznego. Przygotowuję jako współredaktor (wspólnie z E. Carciofi, K. Gan-Krzywoszyńską, M. Leśniewską) *Handbook of The Second World Congress on Analogy, May 24-26, 2017*, Wydawnictwo Kontekst, Poznań 2017, ss. 115. Pragnę dodać, iż moja współpraca z Benemérita Universidad Autónoma de

Puebla rozwija się bardzo dynamicznie i obejmuje wspólną organizację światowych kongresów, liczne zaproszenia ze strony meksykańskiej do wygłoszenia przeze mnie wykładów poświęconych koncepcjom i doświadczeniom związanym z funkcjonowaniem instytucji demokracji bezpośredniej w Europie i w krajach Ameryki Środkowej i Południowej, wspólnie realizowane przedsięwzięcia wydawnicze oraz zarówno moje systematyczne wyjazdy do latynoamerykańskich ośrodków akademickich, jak i zaproszenia oraz wykłady naukowców z owych ośrodków w Polsce (m.in. prof. Jeana-Yvesa Béziau z Federal University of Rio de Janeiro i prof. Juana Manuela Camposa Beníteza Beneméríta Universidad Autónoma de Puebla). Nawiązałem również współpracę z Akita International University (w Japonii) i zorganizowałem spotkania naukowe oraz konsultacje poświęcone omówieniu projektów i planów dalszej współpracy. W maju 2014 roku dr Yuko Abe oraz prof. Marcin J. Schroeder, odwiedzili nasz Uniwersytet i wygłosili serię wykładów. Prof. Schroeder przedstawił m. in. referat na spotkaniu naukowym Koła Naukowego Studentów, którego jestem opiekunem. W dniach 24-26 maja 2017 roku dr Abe oraz Prof. Schroeder wystąpią na *The Second World Congress on Analogy*.

Uczestniczyłem również w pięciu następujących konferencjach ogólnopolskich bez referatu: (1) Ogólnopolska Konferencja Historyków Doktryn Politycznych i Prawnych "Idee jako źródło instytucji politycznych i prawnych" w Krasnobrodzie, zorganizowana przez ZHDPiP Wydziału Prawa UMCS w Lublinie, 26-29 września 2002 roku; (2) Ogólnopolska Konferencja Historyków Doktryn Politycznych i Prawnych „Własność w doktrynach politycznych i prawnych” w Sulejowie, zorganizowana przez Zakład Doktryn Polityczno-Prawnych WPiA Uniwersytetu Łódzkiego, 19-22 września 2003 roku; (3) V Sesja Naukowa Młodych Pracowników Naukowych WPiA w Poznaniu, „Prawo wobec wyzwań współczesności”, 24 kwietnia 2005 roku; (4) Ogólnopolska Konferencja Historyków Doktryn „Prawo natury w historii doktryn” w Gnieźnie, zorganizowana przez Katedrę Historii Doktryn Polityczno-Prawnych i Filozofii WPiA UAM, 8-11 września 2005 roku; (5) Ogólnopolska Konferencja Historyków Doktryn w Krakowie, zorganizowana na Uniwersytecie Jagiellońskim, 21-23 września 2007 roku.

Opublikowałem również sześć sprawozdań z takich wydarzeń naukowych, jak nadanie doktorat honoris causa oraz obrona prac doktorskich, które ukazały się w „Czasopiśmie Prawno-Historycznym”. Są to: (1) *Sprawozdanie z nadania doktoratu honoris causa prof. Dr hab. Karolowi Jończy na Europejskim Uniwersytecie Viadrina*, CPH, t. LIV, 2002, z. 1; (2) *Sprawozdanie z nadania doktoratu honoris causa prof. dr hab. Henrykowi Olszewskiemu na Europejskim Uniwersytecie Viadrina*, CPH, t. LIV, 2002, z. 1; (3) *Sprawozdanie z obrony*

pracy doktorskiej mgr Róży Dembskiej, CPH, t. LVII, 2005, z. 1, s. 464.; (4) *Obrony prac doktorskich*, CPH, t. LVII, 2006, z.1.; (5) *Obrony prac doktorskich*, (Michał Wyszowski) CPH, t. LX, 2008, z.1.; (6) *Sprawozdanie z obrony pracy doktorskiej mgr Michała Urbańczyka*, CPH, t. LX, 2008, z. 1.

Jeśli chodzi o działalność popularyzatorską, w 2003 roku wziąłem udział w ogólnopolskiej akcji społecznej „Kobieta bezpieczna” pod patronatem Kancelarii Prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego i wygłosiłem w Poznaniu wykład dotyczący prawnych aspektów związanych m.in. z następującymi zagadnieniami: obrona konieczna i jej granice, sposoby prawnej obrony przed napastnikiem, przemoc w rodzinie w nowym kodeksie karnym. Opublikowałem również artykuł poświęcony dziejom prawnych regulacji dotyczących użytku produktów tytoniowych: „*Plugawa dla oka, ohydna dla nosa, niebezpieczna dla mózgu i szkodliwa dla płuc*” - szkic z dziejów palenia tytoniu i zażywania tabaki [w:] *Prawo wobec wyzwań współczesności*, T. II, praca zbiorowa pod red. P. Wilińskiego, Poznań 2005, ss. 127-133. Wspomniany tekst przedstawiłem w formie referatu na IV Sesji Naukowej Młodych Pracowników Naukowych WPiA w Poznaniu, „Prawo wobec wyzwań współczesności”, 31 marca 2004 roku. Ponadto wygłosiłem dwa wykłady na zaproszenie Europejskiego Stowarzyszenia Studentów Prawa ELSA Poznań w ramach organizowanych „Dni Prawnika”: (1) *Wybrana epoka historii doktryn polityczno-prawnych – Oświecenie*, 14-17 maja 2012 roku oraz (2) *Myśl polityczno-prawna doby renesansu*, 13 maja 2013 roku. Do działalności popularyzatorskiej zaliczam także wystąpienie na zaproszenie Studenckiego Stowarzyszenia Aktywności Kulturalnej, zatytułowane *O muzyce i polityce kiedyś*, które wygłosiłem w Centrum Kultury „Zamek” w Poznaniu dnia 31 maja 2006 roku. Brałem również aktywny udział w XIII Festiwalu Nauki i Sztuki, wygłaszając 28 maja 2009 roku referat *Muzyka i rewolucja* na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Wraz z prof. Jerzym W. Ochmańskim od 2010 roku sprawujemy funkcję opiekunów naukowych Studenckiego Koła Naukowego Doktryn Politycznych *Disputo* działającym bardzo aktywnie na Wydziale Prawa i Administracji UAM. Członkowie Koła systematycznie organizują wykłady wybitnych osobistości świata nauki i życia publicznego zarówno z Polski, jak i z zagranicy. W latach 2010-2017 odbyło się łącznie 40 wykładów, spotkań oraz debat studenckich. W ramach współpracy międzynarodowej wykłady wygłosili m. in.: prof. Juan Manuel Campos Benítez (Puebla, Meksyk), prof. Marcin J. Schroeder (Akita, Japonia). Zaproszenie Koła przyjęli również m.in. Konsul Honorowy Królestwa Danii mec. Andrzej Preiss, dr Piotr Pilarczyk (UAM), dr Nina Pielacińska (Uniwersytet Szczeciński). Studenci

działający w Kole nawiązali stałą i owocną współpracę m. in. z Klubem Austriackiej Szkoły Ekonomii w Poznaniu i regularnie uczestniczą z referatami w ogólnopolskich konferencjach naukowych. Na spotkaniu naukowym 9 marca 2017 roku wygłosiłem wykład zatytułowany *Gilbert Keith Chesterton o demokracji*.

Opublikowałem łącznie 20 tekstów – artykułów, rozdziałów w monografiach oraz omówień zawartych w programach operowych oraz teksty zawarte w bookletach do albumów CD – w języku angielskim oraz w języku polskim. Przytaczam poniżej jedynie te publikacje i wystąpienia, które bądź mają charakter popularno-naukowy, bądź odnoszą się wprost do zagadnień związanych z dziejami muzyki i szeroko rozumianą historią polityczno-prawną oraz ich wzajemnymi wpływami i inspiracjami. Wśród rozdziałów mojego autorstwa (lub współautorstwa) w monografiach naukowych warto wspomnieć o publikacjach następujących: (1) „*Hic sunt leones*”? *Obraz Polski w dziełach operowych i teatralnych końca XVIII wieku*, [w:] „Europejski wiek osiemnasty. Uniwersalizm myśli, różnorodność dróg”, *Studia i materiały*, red. M. Dębowski, A. Grześkowiak-Krwawicz, M. Zwierzykowski, Kraków 2013, ss. 573-579 (tekst ten wygłosiłem na II Kongresie Badaczy XVIII Wieku, *Wiek XVIII – uniwersalizm myśli, różnorodność dróg*, Kraków UJ, 19-22 października 2011 roku) oraz w języku angielskim – (2) *Regional Identity Conflicts in Romantic Operas in the First Half of the 19th Century* [w:] “Between Time and Space”, red. S. Riukulehto, Cambridge Scholars Publishing 2015, ss. 103-114; i (3) *Law and Fate in “Norma”, “I Puritani”, “Aida” and “Tosca”*, [w:] *Law and the Opera*, red. F. Annunziata, G. F. Colombo, Milan-Nagoya, 2017, ss. 17, (współautor Jan Woleński) [w druku]. Wziąłem udział również w 13 konferencjach muzykologicznych, w tym – między innymi – w Międzynarodowej Konferencji *Muzyka w kulturze oświecenia*, Stowarzyszenie „De Musica”, Warszawa, 13-15 listopada 2015 roku, (tytuł wystąpienia: *Giovanni Simon Mayr – muzyka w służbie rewolucji?*). Ponadto od 2010 roku stale współpracuję z Teatrem Wielkim im. Stanisława Moniuszki w Poznaniu (m.in. w roku 2011 i 2012 wygłosiłem prelekcje oraz uczestniczyłem w dyskusji zorganizowanej w czasie tzw. „premier studenckich”) oraz z Teatrem Wielkim Operą Narodową w Warszawie. W latach 2011-2014 zostałem zaproszony również do współpracy w ramach Festiwalu Wielkanocnego im. Ludwiga van Beethovena w zakresie przygotowania tekstów do programów koncertów oraz bookletów do albumów CD. Dnia 9 czerwca 2015 roku prowadziłem koncert *Od Wiednia po Poznań. Europejskie brzmienia* w ramach konferencji *Wielkie nadzieje, wielkie rozczarowania. Ład wiedeński a europejska wspólnota* zorganizowanej wspólnie przez Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu im.

Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Od 2011 roku jestem członkiem zespołu naukowego Centrum Badań nad Teatrem Muzycznym UAM.

Jeśli chodzi o pracę dydaktyczną, to od 2009 roku prowadzę seminaria licencjackie w ramach Stacjonarnego Studium Administracji oraz Niestacjonarnego Studium Administracji, przy czym w latach 2011-2013 studenci nie pisali prac licencjackich, lecz jedynie tzw. prace roczne. Łącznie studenci napisali pod moim kierunkiem 21 takich właśnie prac rocznych. Ponadto jestem promotorem 33 obronionych prac licencjackich. Byłem również recenzentem trzech prac magisterskich (obronionych w 2012 roku) oraz jednej dyplomowej (w 2009 roku). Pozwolę sobie dodać, iż zgodnie z uchwałą rady Wydziału Prawa i Administracji jedynie samodzielni pracownicy naukowci mogą być promotorami prac magisterskich. Podaję poniżej przykładowe tematy obronionych prac licencjackich, których byłem promotorem: (1) *Demokracja polska w okresie międzywojennym – rozwiązania w ustawach zasadniczych*; (2) *Sylwetka Stanisława Staszica i jego wpływ na reformy w dobie Sejmu Wielkiego*; (3) *Podstawy konstytucjonalizmu w oparciu o trzy pierwsze konstytucje Stanów Zjednoczonych, Polski i Francji*; (4) *Myśl polityczna Janka z Czarnkowa w świetle kronikarstwa średniowiecznego*; (5) *Prawa człowieka - geneza, rozwój, przyszłość*; (6) *Wpływ władz totalitarnych na sport w XX wieku – wybrane przykłady*; (7) *Ewolucja urzędu prezydenta wyrażona w poprawkach do Konstytucji Amerykańskiej*; (8) *Ideologiczne uwarunkowania sportu na przykładzie XI Letnich Igrzysk Olimpijskich w Berlinie*; (9) *Wojsko Polskie II RP w służbie oświaty i jego znaczenie polityczno-kulturalne*; (10) *Totalitaryzm w ZSRR w świetle "Mistrza i Małgorzaty"*; (11) *Zabójstwo Romanowów - mord polityczny i propagandowy*; (12) *Spory ideowe na przykładzie polemiki anarchistów z marksistami w XIX i XX wieku*.

Od roku akademickiego 2005/2006 prowadzę wykłady dla studentów – zarówno obligatoryjne, jak i fakultatywne. Cieszą się one dużym uznaniem wśród studentów, którzy od lat bardzo licznie zapisują się i aktywnie uczestniczą w moich zajęciach. Pierwszy wykład obligatoryjny – zatytułowany *Współczesna myśl polityczna* – prowadziłem w latach 2005-2007 dla studentów I roku Stacjonarnego Studium Administracji UAM. Wykład *Doktryny polityczne* prowadzę od 2008 roku dla studentów Administracji (Magisterskie Uzupełniające Studia Administracji II stopnia, WPiA UAM, studia stacjonarne oraz niestacjonarne, Licencjackie Studia Pierwszego Stopnia Administracji, I rok studium stacjonarne oraz niestacjonarne, Niestacjonarne Studium Prawa, I rok, WPiA, UAM). Ponadto na Wydziale Teologicznym UAM prowadziłem w latach 2006-2015 wykład *Aktywność obywatelska* dla studentów V roku kierunku Dialog społeczny. Ponadto w 2014 roku byłem jednym z

wykładowców Seminarium Interdyscyplinarnego dla studentów V roku kierunku Europeistyka, zatytułowanego *Aktualne problemy europejskie*.

Jeśli chodzi o wykłady fakultatywne, to w roku akademickim 2009/2010 a następnie regularnie od 2012 roku prowadzę przedmiot *Filozofia, teoria i praktyka demokracji* dla studentów Stacjonarnego oraz Niestacjonarnego Studium Administracji UAM na studiach pierwszego i drugiego stopnia oraz dla Stacjonarnego i Niestacjonarnego Studium Prawa. W latach akademickich 2012/2013 oraz 2014/2015 prowadziłem wykład fakultatywny *Staropolska myśl polityczno-prawna a tradycje konstytucjonalizmu współczesnej Europy* w ramach Stacjonarnego i Niestacjonarnego Studium Prawa UAM. Od roku akademickiego 2015/2016 prowadzę na tych kierunkach również wykład fakultatywny zatytułowany *Demokracja bezpośrednia w Europie XXI wieku*.

Od początku mojej pracy na Wydziale Prawa i Administracji UAM prowadzę konwersatoria z przedmiotu *Doktryny polityczno-prawne* dla studentów Stacjonarnego Studium Prawa UAM. Ponadto przeprowadziłem w latach 2009-2014 konwersatoria na Wydziale Historycznym (specjalność nauczycielska oraz specjalności ogólnej) na temat *Podstawy wiedzy o prawie*. W latach 2009-2015 prowadziłem na Wydziale Teologicznym UAM konwersatorium *Aktywność obywatelska* (do wspomnianego wyżej wykładu o tym samym tytule) dla studentów V roku kierunku Dialog społeczny.

Na Wydziale Historycznym UAM prowadziłem w latach 2010-2012 konwersatorium *Zasady muzyki* dla studentów kierunku Muzykologia. Natomiast w roku akademickim 2010/2011 powyższe zajęcia prowadziłem także na kierunku Teatrolgia (specjalność Operologia) na Wydziale Filologii Polskiej i Klasycznej UAM .

Praca dydaktyczna stanowi dla mnie niezwykle ważną część pracy akademickiej, dlatego bardzo pozytywne oceny moich zajęć wyrażone przez studentów zarówno w systemie USOS, jak i w wyniku plebiscytu przeprowadzonym na Wydziale WPiA UAM na „Belfra Roku Akademickiego 2012/2013”, w którym zająłem pierwsze miejsce sprawiły mi dużą satysfakcję. Pozwolę sobie dodać, iż w większości zajęć, które prowadzę uczestniczy bardzo liczna grupa studentów Wydziału Prawa i Administracji mimo, iż – jak wiadomo – przedmioty historyczne nie cieszą się z reguły tak dużym zainteresowaniem, jak przedmioty dogmatyczne. Ta stała i niezwykle wysoka frekwencja stanowi inspirację dla rozwijania i doskonalenia mojej pracy dydaktycznej.

Aktywnie uczestniczę także w organizacji wydarzeń okolicznościowych na Wydziale Prawa i Administracji UAM w Poznaniu. Od 2014 roku jestem między innymi organizatorem oraz członkiem zespołu muzycznego przygotowującego tzw. „Opłatek Wydziałowy” –

repertuar zespołu obejmuje zarówno utwory należące do kanonu muzyki klasycznej (Vivaldi, Haydn, Mozart), jak i tradycyjne polskie kolędy i pastorałki. W tym zespole gram na flecie prostym. Wspomniane koncerty świąteczne dla społeczności akademickiej Wydziału Prawa i Administracji UAM miały miejsce kolejno 16 grudnia 2014 roku, 22 grudnia 2015 roku oraz 20 grudnia 2016 roku.

Ponadto już od czasu studiów doktoranckich zaangażowałem się bardzo aktywnie również w uniwersytecką działalność sportową, uczestnicząc w sekcji trójboju siłowego Akademickiego Zrzeszenia Sportowego. Zdobyłem III miejsce indywidualnie, (I drużynowe) w Ogólnopolskich Akademickich Mistrzostwach Polski w Trójboju Siłowym w sezonie 1997/98, w kategorii uniwersytetów, Łódź, 25-28 kwietnia 1998 roku. Wziąłem udział w kilku innych zawodach – m. in. w I Otwartych Mistrzostwach UAM w wyciskaniu sztangi leżąc, 4 maja 1998 r. w ramach Dnia Sportu pod patronatem J. M. Rektora UAM, (zająłem VIII miejsce); I Otwarte Mistrzostwa w wyciskaniu sztangi leżąc, 11 grudnia 1998 roku w Międzyuczelnianych Zawodach w trójboju siłowym, 26 kwietnia 2001 roku. Zdobyłem III miejsce w XVI Otwartych Mistrzostwach UAM w wyciskaniu sztangi leżąc, 9 maja 2012 roku w ramach Dnia Sportu pod patronatem J. M. Rektora UAM.

P. Kopycki